

АНОТАЦІЯ

Карий В. В. Теорія та практика функціонування системи безоплатної правової допомоги: адміністративно-правові аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 Право. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2022.

Дисертація є сучасним комплексним дослідженням системи безоплатної правової допомоги в Україні, що сформувалася як окремий адміністративно-правовий інститут, однак потребує глибокого дослідження з використанням теоретико-методологічного інструментарію у питаннях організації внутрішніх процесів адміністрування системи та реалізації її основних повноважень. У вітчизняній юриспруденції розглядалися окремі сторони діяльності системи БПД: види та способи надання правової допомоги, надання правової допомоги з позиції адвокатури, реалізація просвітницьких функцій іншими установами тощо. Це свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження, яка підтверджується не лише її значенням для вдосконалення теорії адміністративного права, але й очевидною можливістю збагачення юридичної практики теоретико-методологічним матеріалом.

У ході дослідження використано різні за науковою значущістю джерела, але опрацювання їх сукупності уможливило широке охоплення фактичного матеріалу і належну аргументацію та вагомість сформульованих висновків та пропозицій.

У науковій праці підтверджене положення про те, що право на правову допомогу є складовим елементом права на справедливий суд у контексті концепції доступності правосуддя, найважливішим елементом справедливої та ефективною правової системи, яка опирається на принцип верховенства права, а також є важливою гарантією забезпечення суспільної довіри до процесу судочинства. Окреслено основні етапи формування системи безоплатної

правової допомоги в Україні: короткий історичний екскурс та сучасний етап від закріплення норми у Конституції та прийняття профільного законодавства до сучасного етапу активного розвитку та формування розгалуженої системи точок доступу до безоплатної правової допомоги по всій території держави.

Набув подальшого розвитку висновок про те, що формами безоплатної правової допомоги є повне або часткове звільнення від сплати судових витрат і сприяння професіонала-правника, який здійснює консультування чи представництво інтересів особи повністю або частково безоплатно, як правило за рахунок субсидіювання від держави; типовими моделями БПД є система «призначення захисника», «офіси державного (громадського) захисника», контрактна модель та система «чергового адвоката», кожна з яких має як позитиви, так і недоліки.

Комплексне дослідження сучасної структури системи безоплатної правової допомоги дозволило сформулювати висновок про те, що в Україні на сьогоднішній день система БПД, у порівнянні з іншими державами, є централізованою (з елементами партнерства та підпорядкування у повноваженнях), розгалуженою і чітко структурованою, відповідає міжнародним та європейським підходам і принципам у питанні надання безоплатної правової допомоги, узгоджується з змістом правових позицій ЄСПЛ, що має велике значення для правової системи України загалом. У плані удосконалення системи БПД запропоновано доповнити законодавчий перелік надавачів первинної правової допомоги шляхом включення у список правозахисних громадських об'єднань як повноцінних надавачів правової допомоги, при тому як первинної, так і вторинної правової допомоги. Також сформульовано висновок про актуальність (з огляду на динаміку реформування підрозділів системи безоплатної правової допомоги) і зручність використання з точки зору роботи з клієнтами принципу бек- та фронт-офісу.

У дисертації обґрунтовано авторське бачення щодо впровадження інституту соціальної експертизи як механізму, що дозволить зробити суб'єктний склад осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, більш гнучким. Реалізація пропозиції на практиці сприятиме

збереженню базових принципів доступу до правосуддя та справедливості, зокрема принципу дотримання балансу суспільних, приватних і державних інтересів; принципу захисту основоположних прав і свобод людини і громадянина; принципу беззастережного дотримання усіх складників верховенства права, й зокрема вимог чинного національного законодавства та міжнародно-правових актів. Окремо звернуто увагу на відсутність гарантій забезпечення професійною правничою допомогою потерпілих та свідків у кримінальному провадженні, адже такі особи, хоч і потребують правової допомоги, правом на таку, як окрема категорія, не наділені, а можуть бути забезпечені нею лише на загальних засадах, якщо належать до інших категорій. Відповідно до цього запропоновано внесення необхідних змін до чинного законодавства.

У ході детального аналізу нещодавнього закріплення адвокатської монополії щодо надання правових послуг, аргументовано необхідність збереження функції представництва інтересів працівниками системи БПД як такої з огляду на наступне: 1) економія бюджетних видатків (оскільки працівники здійснюють представництво інтересів в межах посадових обов'язків і фіксованої заробітної плати, тоді як надання правової допомоги адвокатом оплачується відповідно до вимог контракту); 2) збереження якості надання правової допомоги, так як працівники системи проходять постійне навчання та підвищення кваліфікації.

Також в роботі удосконалено положення про необхідність відновлення функціонування відділів моніторингу діяльності місцевих центрів у структурі Регіональних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

У дисертації вперше окрім основної (надання безпосередньо безоплатної правової допомоги) досліджено спеціальні функції системи, які мають важливе значення для розвитку правової держави:

- правоосвітні: підвищує рівень правової культури, свідомості населення;
- інформаційні: розширює обізнаність громадян з правових питань та підвищує можливість доступу громадян до правової інформації про можливість захисту прав і свобод, гарантованих державою;

- комунікаційні: наявність підрозділів системи, що функціонують як платформа для підвищення рівня кваліфікації та майданчик для обміну досвідом юристів-працівників, адвокатів, що співпрацюють з системою та інших членів правничої спільноти.

Узагальнення результатів діяльності системи БПД за час її функціонування, дозволило виокремити наступні тенденції її розвитку: 1) інституціоналізацію та підвищення рівня роботи системи БПД, яка найактивніше спостерігалась у 2015-2017 рр; 2) завершення формування вертикальної структури системи; 3) створення розгалуженої системи пунктів доступу до правової допомоги; 4) тенденції до розвитку дистанційних способів доступу до отримання безоплатної правової допомоги; 5) відкриття правових клубів «Pravokator»; 6) тенденції до розширення кола як суб'єктів надання, так і отримувачів безоплатної правової допомоги.

Ключові слова: право на захист, право на правову допомогу, безоплатна правова допомога, безоплатна первинна правова допомога, безоплатна вторинна правова допомога, Координаційний центр, регіональний центр, місцевий центр, бюро правової допомоги, адміністрування безоплатної правової допомоги, бек- та фронт-офіси, доступ до правосуддя, адвокат, правопросвітництво.

ANNOTATION

Karyu V. V. Theory and practice of functioning of the free legal aid system: administrative and legal aspects. – Qualification work on the rights of the manuscript.

The dissertation is written for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.) in the field of law on speciality 081 Law. – Western Ukrainian National University, Ternopil, 2022.

The dissertation is a modern comprehensive study of the system of free legal aid in Ukraine, which was formed as a separate administrative and legal institution, but requires a deep study using theoretical and methodological tools in matters of

organization of internal processes of system administration and implementation of its main powers. In domestic jurisprudence, separate aspects of the activity of the BPD system were considered: types and methods of providing legal assistance, providing legal assistance from the position of the bar, implementation of educational functions by other institutions, etc. This testifies to the relevance of the topic of the dissertation research, which is confirmed not only by its importance for improving the theory of administrative law, but also by the obvious possibility of enriching legal practice with theoretical and methodological material.

In the course of the research, sources of different scientific significance were used, but the processing of their totality made possible a wide coverage of factual material and proper argumentation and weight of formulated conclusions and proposals.

The scientific work confirms the proposition that the right to legal aid is a constituent element of the right to a fair trial in the context of the concept of access to justice, the most important element of a fair and effective legal system based on the principle of the rule of law, and is also an important guarantee of ensuring public trust in judicial process. The main stages of the formation of the system of free legal aid in Ukraine are outlined: a short historical tour and the modern stage from the establishment of the norm in the Constitution and the adoption of relevant legislation to the modern stage of active development and the formation of an extensive system of access points to free legal aid throughout the state.

The conclusion that the forms of free legal aid are full or partial exemption from payment of court costs and the assistance of a legal professional who consults or represents the interests of a person completely or partially free of charge, usually at the expense of subsidizing from the state, has gained further development; typical models of the BPD are the system of "appointment of a defender", "offices of the public (public) defender", the contract model and the system of "on-call lawyer", each of which has both positives and disadvantages.

A comprehensive study of the modern structure of the free legal aid system made it possible to formulate the conclusion that in Ukraine today, in comparison with other states, the BPD system is centralized (with elements of partnership and

subordination in powers), branched and clearly structured, corresponds to international and European approaches and principles in the issue of providing free legal aid, is consistent with the content of the legal positions of the ECtHR, which is of great importance for the legal system of Ukraine in general. In the plan to improve the BPD system, it is proposed to supplement the legislative list of primary legal aid providers by including in the list of human rights public associations as full-fledged legal aid providers, both primary and secondary legal aid. A conclusion on the relevance (taking into account the dynamics of reforming the units of the system of free legal aid) and ease of use from the point of view of working with clients of the principle of back and front office is also formulated.

The dissertation substantiates the author's vision regarding the introduction of the institute of social expertise as a mechanism that will make the subject composition of persons entitled to free secondary legal assistance more flexible. Implementation of the proposal in practice will contribute to preserving the basic principles of access to justice and fairness, in particular the principle of maintaining a balance of public, private and state interests; the principle of protection of fundamental rights and freedoms of man and citizen; the principle of unconditional observance of all components of the rule of law, and in particular the requirements of current national legislation and international legal acts. Particular attention was paid to the lack of guarantees of providing professional legal assistance to victims and witnesses in criminal proceedings, because such persons, although they need legal assistance, are not entitled to such assistance as a separate category, but can be provided with it only on a general basis, if they belong to other categories. In accordance with this, it is proposed to make the necessary changes to the current legislation.

In the course of a detailed analysis of the recent consolidation of the lawyer's monopoly on the provision of legal services, the need to preserve the function of representation of interests by employees of the BPD system as such is argued in view of the following: 1) savings in budget expenditures (since employees perform representation of interests within the limits of their job duties and fixed salary , while the provision of legal assistance by a lawyer is paid in accordance with the

requirements of the contract); 2) preservation of the quality of the provision of legal aid, as the employees of the system undergo constant training and professional development.

The work also improved the provision on the need to restore the functioning of the monitoring departments of the local centers within the structure of the Regional Centers for the provision of free secondary legal assistance.

In addition to the main (direct provision of free legal aid), special functions of the system, which are important for the development of the rule of law, were investigated in the dissertation for the first time:

- legal education: increases the level of legal culture, awareness of the population;

- informative: expands citizens' awareness of legal issues and increases the possibility of citizens' access to legal information about the possibility of protecting the rights and freedoms guaranteed by the state;

- communication: the presence of units of the system that function as a platform for improving the level of qualifications and a platform for sharing the experience of working lawyers, lawyers cooperating with the system and other members of the legal community.

Summarizing the results of the BPD system during its operation, it was possible to single out the following trends in its development: 1) institutionalization and improvement of the level of work of the BPD system, which was most actively observed in 2015-2017; 2) completion of the formation of the vertical structure of the system; 3) creation of an extensive system of access points to legal aid; 4) trends in the development of remote methods of access to obtaining free legal aid; 5) opening of legal clubs "Pravokator"; 6) tendencies to expand the scope of both the subjects of provision and the recipients of free legal aid.

Key words: right to protection, right to legal aid, defender, free legal aid, free primary legal aid, free secondary legal aid, Coordination center, regional center, local center, legal aid bureau, administration of free legal aid, back and front offices, access to justice, lawyer, legal education.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних фахових виданнях, зарубіжних періодичних наукових виданнях, а також вітчизняних фахових журналах, що індексуються у міжнародних наукометричних базах:

1. Карий В., Гречанюк С. Безоплатна правова допомога – від ідей до становлення адміністративно-правового інституту. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4 (20). 2019. С. 86-90. DOI: 10.35774/app2019.04.086
2. Карий В. В. Правопросвітництво як складова частина функціональних обов'язків фахівців системи безоплатної правової допомоги – практичні аспекти реалізації. *Krakowskie studia malopolskie*. Nr. 4 (32). 2021. С. 41-53. DOI: 10.15804/ksm20210403
3. Карий В. В. Система надавачів первинної правової допомоги та центри правової допомоги як її основний провайдер. *Юридичний науковий електронний журнал*. 30 грудня 2021 року. № 11. 2021. С. 426-428. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/108>
4. Карий В. В. Робота системи безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану: особливості адміністрування системи, забезпечення доступу до правосуддя та відбору адвокатів. *Наше право*. №3. 2022. С.109-114. DOI: 10.32782/NP.2022.3.18

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Карий В. В. «Фронт» та «бек» офіси центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги як структурний елемент системи безоплатної правової допомоги. Збірник тез доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації», м. Тернопіль, 9-10 квітня 2019 року. Тези наукових доповідей. Тернопіль, 2019. С. 264-266.
6. Карий В. В. Управлінська структура вітчизняної системи безоплатної правової допомоги: взаємодія підпорядкування взаємодії і партнерства. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції

«Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі», м. Київ, 1 березня 2019 року. Тези наукових доповідей. Київ, 2019. С. 181-183.

7. Карий В. В. Управлінська структура вітчизняної системи безоплатної правової допомоги: взаємодія підпорядкування і партнерства - від заснування до функціонування ефективної моделі. Матеріали II Всеукраїнського правничого форуму «Права людини та публічне врядування», м. Чернівці, 15 травня 2019 року. Тези наукових доповідей. Чернівці, 2019. С. 107-111.

8. Карий В. В. Система надавачів безоплатної первинної правової допомоги в Україні – робота безпосередньо з клієнтом та дистанційно. Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія розвитку держави в умовах новітніх викликів міжнародному порядку: політичний, правовий, економічний, гуманітарний, екологічний виміри», м. Тернопіль, 05 травня 2020 року. Тези наукових доповідей. Тернопіль, 2020. С. 50-54.

9. Карий В. В. Робота системи безоплатної правової допомоги у 2019 році: досягнення, виклики та перспективи розвитку. Збірник тез доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації», м. Тернопіль, 14-15 травня 2020 року. Тези наукових доповідей. Тернопіль, 2020. С. 149-151.

10. Карий В. В. Моніторинг діяльності місцевих центрів як елемент управління людським ресурсом в системі БПД. Збірник тез доповідей V Всеукраїнської за міжнародною участю науково-практичної конференції «Адаптація правової системи України до права Європейського союзу: теоретичні та практичні аспекти», м. Полтава, 22 жовтня 2020 року. Тези наукових доповідей. Полтава, 2020. С. 191-193.

11. Карий В. В. Проект «Волонтер безоплатної правової допомоги» як інструмент реалізації правопросвітницької функції системи БПД. Збірник тез доповідей XVIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія

та виклики глобалізації», м. Тернопіль, 6 травня 2021 року. Тези наукових доповідей. Тернопіль, 2021. С. 106-107.